

Soboń-Smyk A. Raport rządowy: wzrost kapitału społecznego jednym z najważniejszych wyzwań Polski // Civicpedia: badania społeczeństwa obywatelskiego [Електронний ресурс]. 05.11.2009. – Режим доступу: <http://civicpedia.ngo.pl/ngo/493487.html>.

Sulek A. Doświadczenie, działania dla społeczności i kompetencje obywatelskie // Diagnoza społeczna / Red. J. Czapiński, T. Panek. – Warszawa, 2014.

Tokarczyk R. Współczesne doktryny polityczne. – Lublin : Wydawnictwo Lubelskie, 1984.

Ziylkowski M. Przedmowa do wydania polskiego // R. Putnam. Samotna gra w kręgle. – Warszawa : Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.

Wojciech Misztal. Why do the Poles Need Social Activities?

The paper addresses the issue of civic engagement and capacity for self-organization of the Poles. The considerations are based on the concept of social capital as presented by Robert Putnam and on the results of research concerning the level of social trust and civic participation. It concludes the presence of democratic practices in public life in Poland and the Poles' increasing understanding of the essence of life in a society based on the principles of free market democracy.

Keywords: *democracy, civic society, social commitment, self-organization.*

УДК 316.42

Артур Висоцький

ЗІТКНЕННЯ КУЛЬТУР – МІЖ КОНФЛІКТОМ І ДІАЛОГОМ КУЛЬТУР

У статті представлені основні положення, які стосуються проблематики зіткнення культур, які розглядаються суспільними науками. Особливу увагу звернено на специфіку зіткнення культур серед інших понять, які аналізують міжкультурні відносини, на теоретичне й аналітичне значення цього поняття, а також на типові ситуаційні рамки, в яких найчастіше має місце зіткнення культур, на суб'єкти, між якими воно відбувається, та наслідки, до яких воно приводить. Обговорення сконструйованої таким чином аналітичної моделі доповнюється прикладами досліджень над зіткненнями культур. Однак головним мотивом статті є зазначення діалоготворчої функції зіткнення культур. Аналізи конкретних випадків зіткнення культур демонструють, що цей тип культурного контакту має як конфліктний, так і толерантнісний вимір.

Ключові слова: *зіткнення культур, культурна ідентичність, конфлікт культур, діалог культур.*

Зіткнення культур є поняттям, відомим науці від 20-х років ХХ сторіччя. Імовірно, найпершим його вжив Дж. Г. Пітт-Ріверс у назві своєї праці з 1927 року, присвяченої проблемі протистоянь між людськими расами, які визначають психофізичне підґрунтя диференціації між культурами. Особливий наголос у цій праці зроблено на проблематиці занепаду, розкладу і, як наслідок, цілковитої дезінтеграції первісних культур у результаті контакту з культурами колоніальних держав [Pitt-Rivers, 1927]. У пізніших публікаціях обговорюване поняття почали розуміти ширше, включаючи в його понятійні рамки також екологічні, економічні, політичні чи соціальні аспекти, а згодом остаточно пов'язавши його передовсім із цивілізаційним протистоянням [Frazier, 1957; Beattie, 1964; Lanteneri, 1960; Eib-Eibensfeld, 1972].

Зіткнення культур можна розуміти як особливий різновид культурного контакту, під час якого відбувається конфронтація індивідів і груп, які відзначаються суттєво відмінними культурними рисами, що в сукупності становлять їх специфічні культурні ідентичності [Wysocki, 2008]. Значення поняття зіткнення культур міститься між такими явищами, що окреслюють відносини між культурами, як культурний контакт і культурний конфлікт, а також, у дещо іншій конфігурації, культурний шок. Воно не є ідентичним ані з культурним контактом, ані з культурним конфліктом (у розумінні суперечності цінностей), ані акультурація (у розумінні безпроблемної і безконфліктної адаптації). Однак згадані вище терміни не творять якогось виразного значеннєвого континууму. Культурний контакт, означуваний поняттям зіткнення культур, відрізняється від інших типів культурного контакту тим, що є відносно раптовим і неочікуваним, має більш конфронтаційний, ніж толерантнісний характер (хоч обидва аспекти в ньому присутні) та стосується радше більших соціальних цілісностей (великих груп, спільнот чи соціальних категорій, а за певних передумов навіть цілих соціально-культурних систем), ніж індивідуальних випадків, які є наслідком того, що окремих індивідів або мала група (напр., сім'я) опиняється в чужому культурному оточенні (напр., у результаті заробіткової міграції або здобування вищої освіти за кордоном). Зіткнення культур при цьому, як будь-який культурний контакт, має як макросоціальний, так і мікросоціальний характер, тобто стосується більших соціальних цілісностей, а на практиці є набором проявів соціальної поведінки на мікрорівні.

Зіткнення культур може відбуватися у двох принципових ситуаціях – у результаті міграції й на пограниччі. У першому випадку, незалежно від того, чи **міграція** має причини соціального, економічного, політичного, культурного чи особистого характеру, чи має постійний (оселення), тимчасовий (повернення) чи туристичний характер, у груповому вимірі її наслідком є переміщення людей, предметів, технологій, цінностей та ідей, а в індивідуальному – необхідність хоча б мінімальним чином пристосовуватися до вимог, які ставить більшою чи меншою мірою чужий соціокультурний простір. У результаті міграції відбувається культурний контакт і з'являються процеси дифузії, адаптації та асиміляції. Вона може призводити до соціально-культурної зміни як у тому середовищі, яке мігранти залишають, так і в тому, яке вони поповнюють. А отже, переміщення населення, що спричиняє перетин культурних кордонів, створює необхідні умови для формування ситуації, яку можна назвати зіткненням культур. Натомість від різновиду міграції може залежати його характер і перебіг. До найчастіше стосованих критеріїв, що систематизують типи міграції, зараховують: рівень свободи у прийнятті рішення про міграцію (міграція добровільна чи примусова), спосіб організації міграції (спонтанна чи запланована), причини міграції (економічні чи політичні, інноваційні чи консервативні), правовий статус міграції (легальна чи нелегальна), масштаб та інтенсивність міграції (індивідуальна чи колективна, сімейна чи масова), час тривання міграції (тимчасова чи довготривала, одноразова чи багаторазова), географічний масштаб (внутрішня чи міжнародна, континентальна чи трансконтинентальна) та соціальний характер міграції (сільська чи міська, сільськогосподарська чи робітничка) [Kubiak, Slany, 1999, с. 247; Kawczyńska-Butrym, 2009].

Особливим різновидом колективної міграції у її широкому розумінні, під час якого може мати місце зіткнення культур, є експансія і військове завоювання. Ян Кеневич експансію визначає як ситуацію, в якій «люди і матеріальні витвори їхньої культури, інформація, енергія і матерія однієї соціальної системи [...] виходять назовні у впорядкованій формі й спрямовуються до іншої соціальної системи» [Kieniewicz, 1986, с. 38–46]. Експансія має чотиричленну структуру: прибуття – контакт – реалізація – фіксація. У відносинах між групами, включеними в конфлікт такого типу, звичайно ж, має місце диспропорція у політичній та соціальній площині. У культурній площині члени підпорядкованої групи зазвичай або

переконані «у вищості культури групи, що політично домінує, або ж [має місце] апологія загрози власним традиціям і непримиренна ворожість стосовно носіїв чужої культури» [Nowicka, 1998, с. 18]. Війна чинить особливий вплив на функціонування культурних груп – зазвичай вона є чинником, який значно підсилює усвідомлення національної ідентичності [Goćkowski, 1999, с. 256–262].

Культурне пограниччя, поруч із міграцією, є другою з можливих ситуацій, у яких може відбуватися зіткнення культур. Казімеж Кшиштофек і Анджей Садовський прямо говорять про пограниччя як про «лабораторію досліджень над зіткненнями ідентичностей (особливо територіальних, національних і релігійних)» [Krzysztofek, Sadowski, 2006]. Пограниччя в соціології асоціюється зазвичай із трьома різними його окресленнями. По-перше, пограниччя у просторовому значенні розуміється як територія, розташована біля кордонів або далеко від центру. По-друге, пограниччя у соціокультурному розумінні відсилає до проблематики соціокультурного контакту, що має місце між двома чи більше націями або етнічними групами, що перебувають у визначеному просторі. Нарешті, по-третє, пограниччя в особистісно-культурному аспекті трактується як місце формування нової людини і її культури [Sadowski, 1995, с. 13]. Останнє зі згаданих значень пограниччя відсилає до проблеми формування так званої третьої культури. Зіткнення культур пов'язане передовсім із другим значенням.

Спільне проживання на одній території різних етнічних або національних груп може характеризуватися різним ступенем інтенсивності багатостороннього проникнення культурної інформації й обміну нею. Там, де взаємні впливи є можливими і постійно прогресують, говориться про пограниччя перехідного типу. Натомість «стикове» пограниччя пов'язане з існуванням відносно стійких бар'єрів і відмінностей між культурними групами [Chlebowczyk, 1975]. У такому випадку пограниччя надзвичайно часто стає ареною різноманітних конфліктних ситуацій.

Зіткнення культур відбувається між **суб'єктами**, які є носіями **культурної ідентичності**. «Зіткнення культур є конфронтацією різних культурних ідентичностей» – так звучить найкоротше визначення аналізованого явища, яке можна знайти у літературі з цього питання [Kwaśniewski, 1982, с. 224]. Загально кажучи, відповідь на питання про те, хто може бути суб'єктом зіткнення культур, на практиці зводиться до з'ясування, хто має або може мати культурну ідентичність. Відомо, що її

можна застосовувати як до індивідів, так і до спільнот. Однак розуміння культурної ідентичності у категоріях колективної ідентичності пов'язане з цілою низкою проблем і застережень. Основною дискусійною категорією є проблема узагальнення поняття ідентичності з рівня індивіда на рівень властивостей соціальних спільнот. При цьому з'являються дві небезпеки: антропоморфізації категорії колективної ідентичності та допускання існування явища на зразок «колективної свідомості» [Bokszański, 2005, с. 58–59]. Крім того, в актуальну полеміку стосовно існування колективних ідентичностей включена фундаментальна філософська суперечка між номіналізмом та реалізмом, що на ґрунті суспільних наук набуває вигляду суперечки між індивідуалізмом і голізмом. Результатом цих суперечок є відкидання поняття колективної ідентичності (чи, у кращому випадку, трактування її в категоріях метафори) або ж прийняття різних способів її розуміння.

Які чинники впливають на формування культурних ідентичностей? Мова йде про суттєві, а не банальні культурні риси, які викликають у індивідів почуття спільноти й відокремленості стосовно інших спільнот. Такими чинниками можуть бути раса, релігія, мова, національність, етнос та інші. «Суттєвість» окремих рис є мінливою в соціальному та історичному аспекті. Відмінності у визначенні того, що є важливим для почуття групової окремішності, проявляються між суспільствами, а також можуть стосуватися одного й того ж суспільства.

Серед культурних груп особливу роль відіграють етнічна група і нація, причому проблематика «національної» площини зіткнення культур як із гносеологічних міркувань, так і з огляду на суспільні наслідки видається в наш час найбільш значимою. Варто, однак, згадати, що при дедалі більших економічних і політичних залежностях та поширенні засобів глобальної комунікації зростає значення міжцивілізаційних протистоянь, якщо розуміти цивілізацію в категоріях «суперкультури», найбільшої культурної цілісності, яка доступна досвіду людей (окрім почуття зв'язку з цілим людським видом) і впливає на зміст їхніх культурних ідентичностей. Свою специфіку в рамках національних спільнот (або на їх пограниччях) мають також перебіг і результати зіткнень регіональних культур.

Зіткнення культур може протікати по-різному в різних сферах суспільного життя. Загалом можна ствердити, що воно міститься у ситуаціях між зустріччю, зрозумінням, порозумінням і толерантністю з

одного боку та конфліктом, нерозумінням, відсутністю порозуміння й упередженнями з іншого. З'ясування, в яких ситуаціях відбувається зустріч, а в яких конфлікт, є з'ясуванням структури відмінностей між культурами – сталостей (подібностей) між культурами в одних сферах і несталостей (відмінностей) в інших. У дослідницькій практиці це проявляється як необхідність відповісти, зокрема, на запитання: як поведуться і які теми піднімають у спілкуванні люди, які походять із відмінних культур, якої поведінки й тем уникають і яка поведінка чи теми у випадку проявлення викликає заклопотання, непорозуміння чи ворожість. Це дозволяє у конкретних випадках культурного контакту здійснити характеристику окремих культур, а отже, скласти каталог культурних властивостей (культурних визначальних рис), які трактуються учасниками зіткнення в категоріях свого й чужого. Таким чином, дослідження зіткнення культур може служити з'ясуванню, наскільки близькими чи далекими одна від одної є окремі культури.

Отже, зіткнення культур має як **конфліктогенний**, так і **толерантнісний аспект**. Чинниками, які зазвичай стають безпосередніми причинами протистояння між культурними групами, є нерівний доступ до колективних благ економічного (напр., природні ресурси, нерівність в оплаті праці й доступі до посад, групове економічне панування) або політичного характеру (напр., можливість впливати на політичні рішення на даній території, громадянські права і свободи, право вживати власну мову, сповідувати власну віру й релігійні символи), а не тільки сама відмінність культурних ідентичностей [Gordon, 1964]. Культурні ідентичності в цьому випадку відіграють зазвичай мобілізаційну роль, легітимуючи конфлікт, а також часто його інтенсифікуючи. Конфліктогенна роль зіткнення культур полягає також у тому, що культури визначені у просторовому аспекті. Це, звичайно ж, не означає необхідність зводити зіткнення культур до соціально-економічних конфліктів, а лише потребу враховувати якомога ширший спектр чинників, які впливають на можливість виникнення конфліктної ситуації у випадку зіткнення культур. Зіткнення культур не мусить при цьому призводити до «знищення» однієї зі сторін конфлікту, але може вести до взаємного зміцнення протиставлених культурних ідентичностей. Саме в цьому криється суть толерантнісного значення зіткнення культур.

Зіткнення культур, через підкреслення його толерантнісного аспекту, виявляє зв'язок із діалогом культур. **Діалоготворча сила зіткнення**

культур виникає передовсім з того, що вона приносить необхідність сформулювати визначення й оцінку власної й чужої культури, змушує усвідомити відмінності між ними й завдяки цьому дозволяє краще зрозуміти власну й чужу культурну ідентичність. Завдяки зіткненню культур ми здобуваємо знання про культурні відмінності й відстані та про бар'єри, які існують у процесах комунікації між окремими культурними групами, що видається елементом, необхідним для продуктивного діалогу між ними.

А отже, діалог культур функціонує у діалектичному зв'язку з зіткненням культур. Неможливо розпочати діалог, не порушивши досі незмінного соціокультурного оточення індивіда чи даної спільноти, не відчувши різниці між власною культурною ідентичністю та іншою культурою, яку можна зустріти в іншій людині або в незрозумілих чужих соціальних структурах. Зіткнення культур може вести до конфлікту, але також до глибшого усвідомлення протиставлених культурних ідентичностей, а тим самим до зростання їхнього значення в житті спільноти, стаючи шансом на реальний діалог, що спирається на пошану й терпимість до *Іншого* [Высоцки, 2010, с. 110–125].

У зіткненні культур можна виділити фазу контакту й фазу реакції – змін, які воно викликає. Придивляючись до результатів досліджень саме над наслідками протистояння суб'єктів із суттєво відмінними культурними ідентичностями, можна краще зрозуміти діалоготворче значення зіткнення культур.

Тим наслідком зіткнення культур, на який найчастіше звертається увага і який водночас є найкраще задокументованим, є той факт, що в його учасників з'являється необхідність визначення і оцінки власної й чужої культури, а в результаті – зростання **самосвідомісних елементів культурної ідентичності**. Окремі дослідники висловлюють цю думку наступним чином: «зіткнення національних ідентичностей має [...] передовсім силу, яка вивільняє формування свідомості цієї ідентичності. Його ефект залежить від того, якими є двосторонні конфронтації, яким є їх загальний контекст для даної нації» [Kwaśniewski, 1982, с. 298]; «у міжкультурному зіткненні також сама система, що здійснює експансію, приходять до повнішого усвідомлення своєї відокремленості, а її представникам легше дається культурна самоідентифікація» [Tarczyński, 1999, с. 159]; «в умовах зіткнення культур з'являється [...] необхідність оцінки культури власної й чужої. Вони протистоять одна одній. Як ставлення до власної культури, так і

ставлення до чужої культури може бути позитивне, схвальне або негативне, заперечне» [Nowicka, 1998, с. 18].

Результатом зіткнення культур на ґрунті свідомості можуть бути також невеликі спотворення бачення інших і бачення власної етнічної групи або нації. У випадку більших спотворень бачення інших виникають негативні або позитивні етнічні й національні стереотипи. Іншим способом представити наслідки зіткнення культур, які виходять поза суто свідомісні аспекти, може бути поділ на між- і внутрішньокультурні результати конфронтації відмінних культур. У рамках перших проблематика зосереджується навколо таких явищ, як маргінальність, пограниччя, акультурація, амальгамація, культурна інтеграція, схизмогенез і культурний бар'єр, натомість у других – толерантність, асиміляція цінностей, конкуренція, культурна субституція, глузливі стосунки і субкультури. Реакція на появу культури, принципово відмінної від власної, може викликати соціальний рух – нативізм, віталізм, автонегативізм або контракультурацію [Nowicka, 1972, с. 18–22]. Крім згаданих вище явищ, дослідники звертають увагу на те, що результатом зіткнення культур може стати політичний конфлікт (з огляду на цивілізаційне суперництво), культурний конфлікт (з огляду на шовіністичні ідеології, сформовані на ґрунті культурних ідентичностей) або ж процес дифузії (що є наслідком зіткнення, який не веде до конфлікту і який модифікує дану культурну ідентичність, але її не скасовує) [Kwaśniewski, 1987, с. 380; Paleczny, 2005].

Дослідження над зіткненнями культур можуть мати важливе теоретичне і практичне значення. Вони дозволяють передовсім пізнати загальні закономірності, які стосуються взаємовідносин між культурами, особливо в ситуаціях раптового, конфронтаційного контакту. Крім того, на думку Казімежа Добровольського, ці дослідження вносять у теорію культури положення, які стосуються спільних і своєрідних особливостей окреслених культур та умов, у яких формувалися ці подібності та різниці; вони дозволяють відкривати чинники, які впливають на появу явищ антагонізму, взаємодії чи інтеграції, які з'являються у випадку контактів між етнічними групами – творцями або носіями різних систем цінностей; вони дозволяють вникати в механізм дифузії окремих витворів (або їх комплексів), вказуючи на чинники, що гальмують і полегшують перейняття витворів, та чинники, що викликають процес їх відбору, черговості запозичання і перетворення; виявляють механізм ритму культурних запозичень і увиразнюють чинники,

які визначають швидкість, інтенсивність і діапазон перенесення цінностей; більш виразно демонструють суттєві функції як окремих витворів, так і цілих їх комплексів, а також соціальні функції запозичення даного витвору; у практичному вимірі, пізнаючи конкретну поведінку, що спонтанно проявляється у результаті зіткнення двох різних систем цінностей, вони можуть «створювати наукове підґрунтя для конструювання раціональних культурних планів, для гальмування або прискорювання певних явищ для творення нових реальностей» [Dobrowolski, 1952, с. 102–109].

Концепцію зіткнення культур можна застосувати не лише до історичних випадків, аналізованих, напр., у рамках історичної соціології, але й до сучасних досліджень над процесами модернізації чи глобалізації. У першому випадку можна говорити про існування значного доробку аналізів цього типу [Ch. Collier, J.L. Collier, 1998; Blanning, 1998; Fisher, 1987]. Серед прикладів, які досліджувалися або можуть досліджуватися з застосуванням оптики зіткнення культур, вказуються: заморська експансія португальців на порозі Нового часу, іспанська конкіста у Новому Світі, здобуття росіянами Сибіру й Далекого Сходу, створення голандцями потужної морської й торгової держави, викликане Заходом після реставрації Мейдзі відкриття Японії, боротьба за внутрішні райони Африки в останній чверті XIX сторіччя [Tarczyński, 1999, с. 159]. У другому випадку про актуальність і слушність дослідження проблематики культурних зіткнень свідчить, зокрема, нещодавнє висловлювання Ральфа Дарендорфа: «сучасна міграція є для цільових країн величезною проблемою. У Європі це сьогодні, вочевидь, найсерйозніша соціальна проблема, бо ніхто не впевнений, як упоратися з зіткненням культур, що є її наслідком» [Dahrendorf, 2004].

У польській соціології та антропології дослідження, пов'язані з проблематикою зіткнення культур, включають, зокрема, такі приклади, як піонерські розвідки Казімежа Добровольського стосовно наслідків контактів народної і міської, а також рільничої й пастушої культур [Dobrowolski, 1952], праці Юзефа Буршти і Збігнева Ласевича з 60-х років XX сторіччя з проблематики культурної адаптації на так званих «повернених територіях» [Burszta, Jasiewicz, 1962], дослідження Еви Новіцької, присвячені соціальним рухам у первісних суспільствах, що були результатом європейських завоювань і колонізації [Nowicka, 1972], а також нещодавні аналізи Казімежа Кшиштофека, що стосуються проблем адаптації польського суспільства у стані трансформації до демократії та ринкової економіки у 90-х роках

XX сторіччя [Krzysztofek, 1995–96], дослідження Анджея Тарчинського про іспанську конкісту [Tarczyński, 2001] та Артура Висоцького про контакт польського населення з радянськістю на східних землях II Речі Посполитої у 1939–1941 роках [Wysocki, 2014].

Підсумовуючи викладені роздуми про вибрані теоретичні аспекти проблематики зіткнення культур, слід ще раз підкреслити, що зіткнення культур, окрім конфліктогенних аспектів, має також толерантнісний аспект. Зіткнення культур виділяє ситуації, що містяться між зустріччю й конфліктом, толерантністю й упередженням чи порозумінням та ізоляцією. Джерелом його діалоготворчої сили є передовсім те, що під час культурного контакту воно додає необхідність визначення й оцінки культури власної й культури чужої, змушує увідомити відмінності між культурами двох спільнот і завдяки цьому дозволяє краще зрозуміти власну й чужу культурну ідентичність. Завдяки зіткненню культур ми здобуваємо знання про культурні відмінності й відстані, а також про бар'єри у процесах комунікації між окремими культурними групами, що видається елементом, необхідним для налагодження продуктивного діалогу між ними.

А отже, діалог культур функціонує у діалектичному зв'язку з зіткненням культур. Неможливо налагодити діалог, не порушивши досі сталого соціокультурного оточення індивіда чи даної групи, не усвідомивши різниці між власною культурною ідентичністю та інакшою культурою, що можна зустрінути в іншій людині, в іншій спільноті або у відмінних соціальних структурах. Зіткнення культур може вести до конфлікту, але також до взаємного зміцнення конфронтованих культурних ідентичностей, даючи шанс на реальний діалог, що спирається на знання, повагу і терпимість до іншого.

З польської переклав Андрій Савенець.

Джерела:

Висоцкий А. От столкновения культур к диалогу культур // Научные записки. Серия «Культурология». Вып. 5. Проблемы культурной идентичности: глобальный та локальный виміри. – Острог, 2010.

Beattie J. Other Cultures. Aims, Methods and Achievements in Social Anthropology. – New York, 1964.

- Blanning T.C.W.* The French Revolution: class war or culture clash? – New York, 1998.
- Boksański Z.* Tożsamości zbiorowe. – Warszawa, 2005.
- Burszta J., Jasiewicz Z.* Zderzenie kultur na ziemiach zachodnich i północnych w świetle materiałów ze wsi koszalińskich // Polska Sztuka Ludowa. – 1962. – № 4 (16).
- Chlebowczyk J.* Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie Środkowej w dobie kapitalizmu. – Warszawa, 1975.
- Collier Ch., Collier J.L.* Clash of cultures: prehistory – 1638. – New York, 1998.
- Dahrendorf R.* Jeśli nie asymilacja... // Gazeta Wyborcza. – 24–26 XII 2004.
- Dobrowolski K.* Zderzenie kultur // Lud. T. 39, 1952.
- Eibl-Eibesfeldt I.* Similarities and Differences between Cultures in Expressive Movements // Non Verbal Communication / Ed. A. Hinde. – Cambridge, 1972.
- Fisher M.H.* A clash of cultures: Awadh, the British and the Mughals. – New Delhi, 1987.
- Frazier E.F.* Race and Culture Contacts in the Modern World. – New York, 1957.
- Goćkowski J.* Uczestnictwo w konflikcie uczy pojmowania ojczyzny ideologicznej // Wątki polityczne w pracach Marii i Stanisława Ossowskich / Red. O. Sochacki. – Gdańsk, 1999.
- Gordon M.* Assimilation In American Life. – New York, 1964.
- Kawczyńska-Butrym Z.* Migracje – wybrane zagadnienia. – Lublin, 2009.
- Kieniewicz J.* Od ekspansji do dominacji. Pryba teorii kolonializmu. – Warszawa, 1986.
- Krzysztofek K.* Zderzenia kulturowe w Polsce lat 90 // Transformacje. – 1995-96. – № 1-2 (7-8),
- Kubiak H., Słany K.* Migracje // Encyklopedia Socjologii. T. 2. – Warszawa, 1999.
- Kwaśniewski K.* Zderzenie kultur // Słownik etnologiczny. Terminy ogólne / Red. nauk. Z. Staszczak. – Warszawa, Poznań, 1987.
- Kwaśniewski K.* Zderzenie kultur. Tożsamość a aspekty konfliktów i tolerancji. – Warszawa, 1982.
- Lanteneri V.* Movimenti religiosi di leberta e di salvezza dei popoli oppressi. – Milano, 1960.
- Nowicka E.* Akulturacja // Encyklopedia socjologii / Red. nauk. A. Kojder, K. Kosela, W. Kwaśniewicz, H. Kubiak, J. Mucha, J. Szacki, M. Ziżykowski. T. 1. – Warszawa, 1998.
- Nowicka E.* Bunt i ucieczka. Zderzenie kultur i ruchy społeczne. – Warszawa, 1972.
- Obywatelstwo i tożsamość w społeczeństwach zróżnicowanych kulturowo i na pograniczach / Red. M. Bienkowska-Ptasznik, K. Krzysztofek, A. Sadowski. T. 1. – Białystok, 2006.
- Paleczny T.* Stosunki międzykulturowe. Zarys problematyki. – Kraków, 2005.
- Pitt-Rivers G.H.* The Clash of Cultures and the Contact of Races. An Anthropological and Psychological Study of the Laws of Racial Adaptability, with special reference to the depopulation of the Pacific and the government of subject races. – London, 1927.
- Sadowski A.* Socjologia pogranicza // Wschodnie pogranicze w perspektywie

sociologicznej / Red. A. Sadowski. – Białystok, 1995.

Tarczyński A. Wartości i postawy w obliczu zderzenia systemów kulturowych. Hiszpańscy zdobywcy XVI wieku wobec Nowego Świata. – Bydgoszcz, 2001.

Tarczyński A. Zderzenie międzykulturowe jako zjawisko społeczne // Universitas Gedanensis. T. 11. № 1-2 (19-20), 1999.

Wysocki A. Problematyka zderzenia kultur w socjologii i antropologii // Annales UMCS. Sectio I. Philosophia – Sociologia. Vol. XXXIII, 2008.

Wysocki A. Zderzenie kultur. Polskość i sowieckość na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1939-1941 we wspomnieniach Polaków. – Lublin, 2014.

Artur Wysocki. Clash of Cultures – Between Conflict and Dialogue of Cultures.

The paper presents basic notions concerning the issue of culture clash in social sciences. Peculiar attention is paid to the specific character of culture clash among other notions referring to intercultural relations, its theoretical and analytical relevance, as well as to typical situational framework of the clash of cultures, subjects involved in it, and the results it leads to. The discussion of this analytical model is complemented by examples of research on clash of cultures. However, the main topic of the paper is to show the dialogue-forming function of the clash of cultures. Case studies of particular examples of culture clash demonstrate that this type of cultural contacts has both conflict and tolerant aspects.

Keywords: clash of cultures, cultural identity, conflict of cultures, dialogue of cultures.

УДК 316.334.3 (477)

Андрій Єкатеринчук

КІЛЬКА СПОСТЕРЕЖЕНЬ ПРО ВПЛИВ ЄВРОМАЙДАНУ ТА ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ НА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО «СОВЕТСЬКОГО» ТА НАЦІОНАЛЬНОГО НАРАТИВІВ СВОГО МИНУЛОГО

Євромайдан 2013–2014 років, агресія Росії проти України, анексія частини української території та тисячі українських жертв як її наслідок спонукають до питань про можливість та темп зміни ставлення українського суспільства до минулого та, у довшій перспективі часу, про перебудову історичної пам'яті. Після проголошення незалежності в Україні співіснують два історичні наративи: советський та національний, при цьому дослідники вказують, що протягом понад 20 років існування України українське суспільство